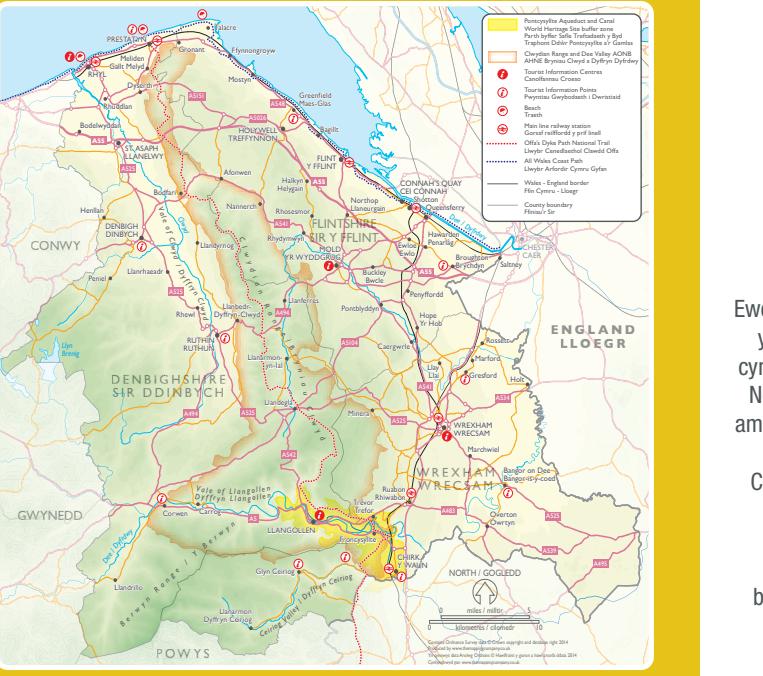

Rhuddlan

llwybr y dref town trail sir ddinbych denbighshire

Darganfod Sir Ddinbych Discover Denbighshire

01978 860828

discoverdenbighshire.co.uk

northeastwales.co.uk

medieval-wales.com

clwydianrangeanddeevalleyaonb.org.uk

Darganfod Sir Ddinbych
Discover Denbighshire

Fotograffau / Photography

© Crown copyright (2014) Visit Wales / © Hawlfraint y Goron (2014) Croeso Cymru, White Fox, Laurence Crossman-Emms, © Crown copyright: Royal Commission on the Ancient and Historical Monuments of Wales / © Hawlfraint y Goron: Comisiwn Brenhinol Henebion Cymru

dyuno/design White Fox 01352 840898 www.whitefox-design.co.uk

Tref i bob diwrnod

Nid Rhuddlan yw'r unig dref yn Sir Ddinbych gyda llwybr ei hun. Mae saith llwybr arall - pob un yn llawn o ddiddordeb hanesyddol. Ond pob un yn wahanol iawn, gyda'r gobaith y byddwch yn darganfod hynny dros eich hunain. Cyn bellod â bod gennych wythnos neu ddwy arall i'w sbario.

Ewch i Rhuthun i weld yr oriel celfyddydau cymhwysol gorau yng Nghymru, Llangollen am ei rheilffordd stêm estynedig newydd, Corwen i weld cofeb un o arwr mwyaif Cymru a Dinbych am ei chastell ar ben y bryn a muriau tref atgofus.

Rhuthun Ruthin
llwybr y dref town trail
sir ddinbych denbighshire

Ewch i'r Rhyd ar gyfer ei phromenâd a thair milltir o dywod euraidd, Prestatyn ar gyfer dechrau Llwybr Cenedlaethol Clawdd Offa, Rhuddlan am ei chastell ar lan yr afon a Lanelwy i weld y gadeirlan hynafol leiaf ym Mhrydain.

Dinbych Denbigh
llwybr y dref town trail
sir ddinbych denbighshire

A town for every day

Rhuddlan isn't the only town in Denbighshire with its very own trail. There are seven others - all packed with historic interest. But all very different, as we hope you'll discover for yourself. Just as long as you have another week or so to spare.

Llangollen
llwybr y dref town trail
sir ddinbych denbighshire

Corwen
llwybr y dref town trail
sir ddinbych denbighshire

Y Rhyl Rhyl
llwybr y dref town trail
sir ddinbych denbighshire

Lanelwy St Asaph
llwybr y ddinas city trail
sir ddinbych denbighshire

Prestatyn
llwybr y dref town trail
sir ddinbych denbighshire

Rhuddlan
llwybr y dref town trail
sir ddinbych denbighshire

Eich antur yn Sir Ddinbych

Trefi marchnad llawn prysurdeb. Diwylliant Cymreig unigryw. Bwyd a diod blasus. Un o'r tirweddau gwarchodedig harddfaf yng Nghymru.

Bydd y syniadau'n byrlymu ar gyfer pethau i'w gwneud yn Sir Ddinbych. Ond rhag ofn... dyma ychydig o anturiaethau y dylech roi cynnig arnynt - a gallwch eu llwytho i lawr yn syth i'ch ffôn symudol.

Efallai yr hoffech roi cynnig ar weithgaredd greadigol, cael hwyl gyda'ch plant neu ymweld â hen adeiladau. Corwen for a stirring memorial to Wales's greatest hero and Denbigh for its hilltop castle and evocative town walls.

Gallwch chwarae gêm hangman yn Rhuthun, hwylio cychod dail ar Gamlas Llangollen neu wneud cwningod yn Ninbych. Ewch i'r wefan i weld yr holl bethau sydd gan Sir Ddinbych wledig i'w gynnig i chi ar flaenau eich bysedd.

digidolsirddinbych.co.uk

Your Denbighshire adventure

Bustling market towns. A unique Welsh culture. Delicious food and drink. One of the most beautiful protected landscapes in Wales.

You won't find yourself too short of ideas about what to do in Denbighshire. But just in case we've come up with a few adventures for you try - and you can download them straight to your mobile.

You might like getting creative, fun with your kids or visiting old buildings. You might be into social history, country walks or urban strolls. Whatever you want, there's a Denbighshire Digital Adventure just for you.

You can play hangman in Ruthin, sail leaf boats on Llangollen Canal or make flopsy bunnies in Ninbych. Ewch i'r wefan i weld yr holl bethau sydd gan Sir Ddinbych wledig i'w gynnig i chi ar flaenau eich bysedd.

digitaldenbighshire.co.uk

Darganfod Rhuddlan

Mae'r lleoliad strategol wrth rhyd yr Afon Clwyd, dim ond tair milltir o'r môr, wedi bod yn fflachbwyt yn hanes Cymru ers 795AD. Er ei fod yn amser maith ers i'r Cymry gael eu trechu'n greulon gan y Sacsoniaid, mae'r galarnad "Morfa Rhuddlan" yn dal i gael ei chanu hyd heddiw.

Ni fydd ein llwybr cylchol trwy'r dref yn mynd â chi yn ôl cyn belled â hynny. Ond mae'n cynnwys mwy na 1,000 o flynyddoedd o hanes cythryblus Rhuddlan.

Gallwch sgrialu i fyny'r twmpath Normanaidd atgofus, rhyfeddu at un o gaerau maen mawr Cymru a gweld eglwys sy'n 700 oed. Gallwch grwydro cynllun strydoedd canoloesol sydd heb newid ers dyddiau Edward I.

Ac os ydych yn ymestyn eich taith gerdded ryw fymryn i warchodfa natur y dref, mae 'na siawns bychan hefyd i chi weld dyfrgi.

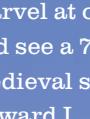
Exploring Rhuddlan

This strategic spot beside a ford of the River Clwyd, just three miles from the sea, has been a flashpoint in Welsh history since 795AD. It may be a very long time since the Welsh were brutally defeated by the Saxons but the lament "Morfa Rhuddlan" is still sung to this day.

Our circular town trail won't take you back quite that far. But it does cover more than 1,000 years of Rhuddlan's turbulent history.

You can scramble up an evocative Norman mound, marvel at one of the great stone fortresses of Wales and see a 700-year-old church. You can wander a medieval street plan unchanged since the days of Edward I.

And if you extend your walk just a little, to the town's nature reserve, there's a very slim chance you could spot an otter.

Beth sy'n ei wneud yn arbennig?

Ar un adeg roedd yn symbol o ormes. Ond erbyn heddiw mae Rhuddlan yn falch iawn o'i gastell.

Yn drawiadol iawn ac yn sefyll uwchben y dref a'r afon, roedd yn rhan o gadwyn o gaerau a grëwyd gan Edward I ar hyd arfordir Gogledd Cymru - rhaglen adeiladu mwyaf uchelgeisiol Ewrop yn yr Oesoedd Canol.

Mae Rhuddlan yn ganolog i stori Cymru. Yma yn Rhuddlan ym 1284 fe osododd Edward y gyfraith ar gyfer y 250 mlynedd nesaf. Ac yma y cyflwynodd ei fab i bendefigion Cymreig fel y Sais cyntaf i fod yn "Dywysog Cymru".

Am fwy o wybodaeth, codwch gopi o "Mwynhewch Sir Ddinbych Ganoloesol" neu ewch i medieval-wales.com.

Ble awn ni nesaf?

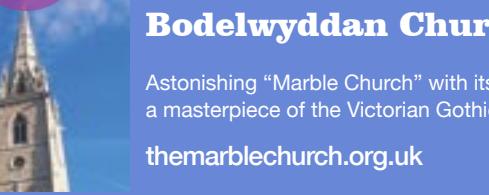
Dylai'r siopau, caffis, tafarndai a'r adeiladau hanesyddol yn Rhuddlan eich cadw'n brysur am sbel. Os ydych chi'n penderfynu symud ymlaen, mae rhai o atyniadau enwocaf gogledd Cymru daflriad carreg o'r ardal.

Eglwys Bodelwyddan

"Eglwys Farmor" ryfedol gyda'i thŵr 62-metr yn gampwaith o oes Adfywiad Gothig Fictoriaid.

themarblechurch.org.uk

Bodelwyddan Church

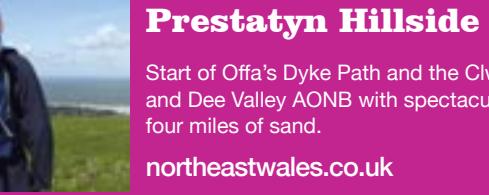
Astonishing "Marble Church" with its 62-metre tower is a masterpiece of the Victorian Gothic Revival.

themarblechurch.org.uk

Bryniau Prestatyn

Dechreuwch ar Lwybr Clawdd Offa ac AHNE Bryniau Clwyd a Dyffryn Dyfrdwy gyda golygfeydd ysblemydd dros bedair milltir o dywod.

northeastwales.co.uk

Prestatyn Hillside

Start of Offa's Dyke Path and the Clwydian Range and Dee Valley AONB with spectacular views over four miles of sand.

northeastwales.co.uk

Eglwys Gadeiriol Llanelwy

Mae'r eglwys hon nid yn unig yn eglwys gadeiriol hynafol leiaf Prydain, ond hefyd yn gartref i'r Beibl Cymraeg cyntaf erioed.

stasaph.churchinwales.org.uk 01745 582245

St Asaph Cathedral

Not just Britain's smallest ancient cathedral but also the home of the very first Welsh language Bible.

stasaph.churchinwales.org.uk 01745 582245

Where shall we go next?

The shops, cafés, pubs and historic buildings of Rhuddlan should keep you busy for a while. When you do decide to move on, you'll find some of the leading attractions of North Wales just a few miles away.

1 Senedd-dŷ

Mae'r Senedd-dŷ ar gornel y gyffordd gyda'r High Street.

Rydym yn dechrau gyda rhywbeth sy'n tynnu sylw. Yn ôl y gareg ddy'r arysgrif, diama olion yr adedla lle pasiodd Edward I y Statud Rhuddlan hynod arwyddocaol. Yn anffodus, er gweithaf ei enw, nid oes dystiolaeth bod gan fyn enioed bod yn senedd-dŷ - yn fwy na thebyg adedla llys canoloesol ydoda. Mae'r drws o'r 13eg ganrif a'r ffenestrif pigfain o'r 14eg ganrif bellach wedi eu llenwi ac i'n pob tebyg wedi dod o'r castell. Roedd y Statud ei hun yn wir - fe sefydlodd reolaeth Lloegr dros Ogledd Cymru a fu mewn bodoalaeth am ddwy ganrif a hanner tan y Ddeddf Uno yn 1536.

2 Eglwys y Santes Fair

Ewch i mewn i'r fynwent drwy'r porth Fictoriaid.

Adeladwyd yr eglwys blwff drawiadol hon tua 1300 i wasanaethu'r dref Edwardaidd newydd. Dwy ganrif i'r gogleddol yr eglwys gan ei troi yn eglwys dau gorff sy'n nodweddiadol i Sir Ddinbych. Atodwyd bedrod caero i deul Neuadd Bodrhuddan wrth ochr ogledol yr eglwys ym 1200 a newidwyd ymddangosiad yr eglwys gyd-fynd â'r naws Fictoriaid gan Syr George Gilbert Scott. Y tu mewn fe welch destunau Cymraeg o'r 17eg ganrif wedi eu peintio ar y waliau a slab canoloesol wedi'i ysgythru yn darlunio regalia cyflawn yr Archesgob Edessa o Dwrci.

3 Y Bont

Dychwelwch i'r High Street a mynd i lawr y rhiewl y bont.

Mae'r ddelwedd o'r castell, y bont a'r eglwys mewn clwtwr wrth ochr glannau'r Afon Clwyd mor eincoig fel bod yr arlunydd Turner wedi penderfynu tynnau llun chono. I fny'r afon, i'r dde wrth ymyl y dŵr, mae'r tŵr sgwâr y castell a oedd unwaith yn gwarchod portlladd Edward I. Mae pont wedi bod yma ers o leiaf 1277 ac mae'r strwythur cain hwn, gyda'i ddau fâw twyddafen, yn dyddio'n ôl cyn bellied i 1595. Cafodd yr elfen cantilifrog o haearn bwrw ei ychwanegu yn y 19eg ganrif.

Mae'r olygra orau o'r ceuluo i'w gael o'r bont droed fodern.

4 Ceiau Hynafol

Mae'n anodd credu heddlu fod yr afon tawel ar un adeg yn llawn o sgorwni. Sefydlywyd cei pren bychan yn yr oes ol-ganoloesol ac erbyn dechrau'r 19eg ganrif, ychwanegwyd warws a chraen llwytho ar y cei. Adeladwyd glanfa gerig yn fuan wedi hynn y gan ei vneud yn berthladd physcraf Gogledd Cymru, gan alforio grawn, pren a plwm o fwylgwlaidd anferth Talargoch ym Meliden gerllaw. Roedd hyd yn edd florwedi a taneryd ar y lan orllewinol. O ganlyniad i ddyffodiad y rheilffordd ym 1848 caewyd llwybrau'r llongau a ni chafodd defnydd pelach ei vneud o'r ceiau.

Ewch yn ôl i fny'r bryn neu barhau i lawr Station Road ac ar hyd llwybr arall byr i'r warchodfa natur.

5 Gwarchodfa Natur Rhuddlan

Mae pobl leol wedi helpu i droi y gornel anghofiedig hon i'r afon yn un o warchodfeydd natur mwyaf newydd Gogledd Cymru – ac mae glas y dorlan, llygod ym'r dyfrgwn wedi symud i fyw i'r ardal yn barod. Mae'r hen orsaf rheilffordd bellach yn man o 11 erw sy'n hanfon i ffywgyll gyda phyllau, coedwiged a dolodyd blodau gwylt. Edrychwr allan am y cerfuniâu – gweision y neidr yn hofran, mulfrau yn ynestyn ei adenyydd, a hyd ym oed cerdwr yn cau carrai ei esgidiadau. Mae'n lle gwych i fynd am dro gyda golyga gwych ar draws yr afon i'r castell. Ac os ydych yn teimlo'n egnol iawn mae Llwybr Beicio Cenedlaethol 84 yn rhedeg i'r holl ffjordd o'r arfordir i Lanelyw.

1 Parliament House

Parliament House is on the corner of the junction with High Street.

We start with a bit of a red herring. According to the inscription stone, these are the remains of a building in which Edward I passed the hugely significant Statute of Rhuddlan. Unfortunately, despite its name, there is no evidence that this was ever a parliament house – it was most likely a medieval courthouse. The 13th century doorway and 14th century cusped ogee window, both now blocked, probably came from the castle. The Statute itself was real enough – it established English rule over North Wales and lasted for two and a half centuries until the Act of Union in 1536.

Llwybr y dref | Town trail

Pellter

2 filltir / 3.2km heb gynnwys llwybrau sy'n mynd allan o'r ffordd
Pa mor anodd yw'r llwybr? Hawdd, gall y llwybr i Twthill fod yn fwylod
Amser yn cerdded 2 awr
Man cychwyn Maes parcio Parliament Street LL18 5AL
Cludiant cyhoeddus Traveline Cymru 0871 200 2233, Ymholaeth Rheilffyrdd Cenedlaethol 08457 484950

Distance

2 miles / 3.2 km excluding detours

Difficulty

Easy, path to Twthill can be muddy

Walking time

2 hours

Start point

Parliament Street car park LL18 5AL

Public transport

Traveline Cymru 0871 200 2233, National Rail Enquiries 08457 484950

6 Castell Rhuddlan

Dyma fo: gogontian y dref ac un o brif castell Cymru. Dechrewyd ei adeladlu ym 1277, ac roedd castell Rhuddlan yn rhan o'r 'cylch haem' a gaeraw aadeladwyd gan Edward I yn ei ymgrych diddostor i ddyrchwyl ac i darostwng y Cymry. Mae ei glynlinn chwydroadol gan un o feistri y byd penseri, James o San Siôr yn cynnig tair llinell cydganol o amddiffyniad – ward fennol siap diemwnt, ward allanol a ffordd ddfon. Ond roedd un problem. Nid oedd yr Afon Clwyd yn troelli yn y lle lawn i gyflenwi'r castell o'r môr. Felly dyma Edward, neu yn fwy cywir, tim o 70 o weithwyr dan orfodaeth o Ffens Swydd Lincoln yn treulio tair blynedd yn dargyfeirio'r afon a llaw.

6 Rhuddlan Castle

Here it is: the glory of the town and one of the great castles of Wales. Begun in 1277, Rhuddlan castle was part of an "iron ring" of fortresses constructed by Edward I in his ruthless campaign to intimidate and subdue the Welsh. Its revolutionary design by master architect James of St George offered three concentric lines of defence – diamond-shaped inner ward, outer ward and deep moat. But there was just one problem. The meandering River Clwyd wasn't quite in the right place to supply the castle by sea. So Edward, or more accurately a team of 70 conscripted labourers from the Lincolnshire Fens, spent three years diverting it by hand.

2 St Mary's Church

Enter the churchyard through the Victorian lychgate.

This fine parish church was built in about 1300 to serve the new Edwardian town. Two centuries later came the tower and north nave that turned it into a typical double-named Denbighshire church. A fortified mausoleum for the family of nearby Bodrhuddan Hall was attached to the north side in 1820 and the church received a thorough Victorian makeover from Sir George Gilbert Scott. Inside you'll find 17th century Welsh texts painted on the walls and a curious medieval engraved slab depicting the Archibishop of Edessa in Turkey in full regalia.

Rhuddlan

darganfod.sirddinbych.co.uk discoverdenbighshire.co.uk

Tra eich bod yn cerdded....

Ceisiwch beidio â tharfu ar Farchogion Rhuddlan. Mae'r ffigurau hyn o dderw solet gan y cerflunydd lleol Mike Owens yn gwarchod y tynedfa i'r dref, er mae'n edrych fel eu bod yn cymryd seibiant haeddiannol ar hyn o bryd.

While you're walking....

Try not to disturb the Rhuddlan Knights. These solid oak figures by local sculptor Mike Owens guard the entrance to the town, although they seem to be taking a well-earned break just at the moment.

7 Tomen Twthill

Cymerwyd y tro cyntaf i'r dde oddi ar Lôn Hylas i ddilyn llwybr troed wrth ymyl y castell.

Nid oedd y Normaniaid yn troi traed. Dim ond saith mlynedd ar ôl Brwydr Hastings, fe adeladodd cefnogr Gwilym Gonwerwr sef Robert o Rhuddlan gastell mwnt a bell yma ar ben heu balaes tywysogaidd. Mae'r mwnt, neu domen o bridd, yn dal i sefyl yn ogoeddus ger yr Afon Clwyd. Mae'n werth y ddirngfa sydyn i fyny Twthill am olyga godig sy'n cynryns y meindwr pell o "Eglwys Ffaror" Bodelwyddan. Fe newidiodd perchnogaeth y castell ar sawl achlysur yn ystod y ganrif neu ddwy nesaf cyn Edward I goll ei amyned ac adeladlu caer garreg enfawr drws nesaf.

7 Twthill Mound

Take first right off Hylas Lane to follow signed footpath beside the castle.

The Normans didn't hang around. Just seven years after the Battle of Hastings, William the Conqueror's henchan Robert of Rhuddlan built a motte and bailey castle here on top of an old princely palace. The motte, or earth mound, still stands resplendent beside the River Clwyd. It's well worth the brief climb up Twthill for a magnificent view which includes the distant spire of Bodelwyddan's "Marble Church". The castle changed hands many times over the next couple of centuries before Edward I lost patience and built the immense stone fortress next door.

8 Brodordy yn Fferm yr Abaty

Ewch allan o'r ffordd i'r fynachlog drwy ddilyn y llwybr troed i'r de-ddwyrain. Fel arall ewch yn ôl yr un ffordd.

Sefydlydd Llywelyn ap Gruffydd fynachlog y Brodor Du yma am bell amser cyn 1258. Diddymwyd y mlyncheddau yn ystod y Diwygiad, ond roedd yn parhau i fod yn safai ethaf trawiadol mewn ysgrifraido o 1742. Yn fuan wedi hynn y ddeildawd y castell wrth ymlynnu'n oedd y ffordd i'r dde-ddwyrain ym y gwanwyn. Cafodd rannau llawn o eithaig. Mae'r fferm yn breftad, ond o'r lôn gallwch weld yn glir y delw 14eg ganrif wedi'osod yn wal y beudy. Ychydig i'r dwyrain, sy'n bosib ei gyrraedd ar llwybr troed, mae olion ffos y dref ganoloesol a fu'n diogelu'r fynachlog.

8 Friary at Abbey Farm

Detour to the friary by following the footpath south-east. Otherwise retrace your steps.

Llywelyn ap Gruffydd founded a Dominican friary here some time before 1258. It was dissolved during the Reformation but still made a pretty impressive ruin in an etching of 1742. Shortly afterwards Abbey Farm was built on the site – but the friary didn't disappear entirely. Some of it was recycled. The farm is private but from the lane you can clearly see a 14th century effigy set into the cowhouse wall. A short distance to the east, accessible by footpath, are the remains of the medieval town ditch that protected the friary.

9 Banquet House

Banquet House yw un o ddiogelion Rhuddlan. Nid oes neb yn gwylod yawn ei ddiben gweiriadol – elusenyd o bosib. Mae'n dyddio o 1672, ac yn adeilad tal a hardd gyda dau lawr, ffenestri mylynnog a bwa carreg cerfiedig uwchben y drws. Mae'r cwrt sgwytiaid a geir yn agos at ddiwedd Princes Road ynamlwg yn lail trawiadol. Ond ar un adeg bu'n sefyl tua milltr i ffwrdd yng Nghyffiniau mawreddog adeilad rhestredig Gradd I neuadd Bodrhuddan (amser agor yn gyfngedig yn ystod yr haf, edrychwr a bodrhuddan.co.uk). Mae'r gwaith brics bras ar y talcen yn glir i'r dyddiau lle roedd synau seiri olwynion a'r gof wrth ei waith.

Banquet House is one of the mysteries of Rhuddlan. No one really knows its original purpose – possibly an almshouse. Dating from 1672, it's a handsome building with two tall storeys, mulioned windows and a carved stone archway over the door. The squat hut near the end of Princes Road is less obviously impressive. But it once stood about a mile away in the rather loftier surroundings of Grade I listed Bodrhuddan Hall (limited summer opening, check at bodrhuddan.co.uk). Mellow brickwork on the gable end is a clue to the days when it rang to the sounds of a wheelwright and blacksmith.

10 Amddiffynfeydd Ffos

Wrth i Kerfoot Avenue wyro i'r dde, cymrwch y llwybr cul ar y chwith.

10 Ditched Defences

As Kerfoot Avenue bends right, take narrow footpath on left. The grid pattern of Edward I's town can still be traced in High Street, Castle Street, Church Street, Cross Street, Parliament Street and Gwinydd Street. Surrounded by potentially hostile forces, the fledgling town needed a circuit of ditched defences, a fragment of which remains visible in the northern edge. It was once a broad water-filled ditch between two ramparts with a timber palisade. Whether it would have been enough to make you feel safe from an army of rampaging Welshmen is another matter entirely. A display board in Gwinydd Street will tell you more.